

TADEUSZ DAWIDOWICZ

NARRATOR W DIEGEMATYCZNYCH DIALOGACH PLATONA*

1. NARRATOR I ZAŁOŻENIA NARRACJI

W diegematycznych dialogach Platona istnieje dość wyraźne zróżnicowanie w zakresie koncepcji narratora. Można wśród nich wyodrębnić cztery modele narracyjne.

Model pierwszy: *Fedon*. Tytuł odnosi się do jednej z postaci dialogu, która jednocześnie pełni rolę narratora. Fedon towarzyszył Sokratesowi w ostatnim dniu jego życia: przysłuchiwał się dyskusji, jaką wtedy prowadzono, i był obecny przy śmierci mistrza. Wydarzenia owego dnia stanowią właśnie przedmiot jego relacji. Fedon jest więc narratorem-świadkiem. Z wyznania jego dowiadujemy się, że jest ulubionym uczniem Sokratesa: *ἔτυχον γὰρ ἐν δεξιᾷ αὐτοῦ καθήμενος παρὰ τὴν κλίνην ἐπὶ χαμαιζήλου τινός, ὁ δὲ ἐπὶ πολὺ ὑψηλοτέρου ἢ ἐγώ. Καταψήσας οὖν μου τὴν κεφαλὴν καὶ συμπίεσας τὰς ἐπὶ τῷ αὐχένι τρίχας* (89 B). O mistrzu mówi więc ulubiony uczeń, obdarzony przezeń pełnią zaufania. Fedon jest wysoce zaangażowanym wyznawcą Sokratesa, o czym świadczy między innymi jego skwapliwe podjęcie wątku wspomnień: *Ἄλλὰ σχολιάζω γε καὶ πειράσομαι ὑμῖν διηγῆσασθαι· καὶ γὰρ μεμνήσθαι Σωκράτους καὶ αὐτὸν λέγοντα καὶ ἄλλου ἀκούοντα ἔμοιγε ἀεὶ πάντων ἡδιστον* (58 D). Na jego miłość do Sokratesa wskazuje ponadto sposób prowadzenia relacji, tj. niezwykła objętość informacji, fotograficzne sprawozdanie zgonu Sokratesa aż do drastycznego realizmu oraz liczne oznaki czci Sokratesa.

---

* Niniejszy artykuł stanowi syntezę problematyki narratora w twórczości Platona. Zastosowano koncepcję M. Jasińskiej (*Narrator w powieści*. W: *Problemy teorii literatury*. Warszawa 1967 s. 226-289). Cytaty w języku greckim przytoczono według wydania *The Loeb Classical Library*, polskie według tłumaczenia W. Witwickiego.

Te trzy okoliczności – pozycja naocznego świadka, osobiste zaangażowanie wobec mistrza i życzliwy doń stosunek Sokratesa – służą urealnieniu i uprawdopodobnieniu opowiadanych wydarzeń oraz pomagają we wzbudzeniu zaufania słuchacza. Świadczenie Fedona zyskuje na obiektywnej prawdzie w odczuciu Platona i przez to, że wymienia nazwiska innych, także obecnych wtedy uczniów Sokratesa. Zatem powoływanie się przez narratora na innych wymaga obiektywnej sprawdzalności jego relacji. Fedona cechuje też wzniosłość niemal religijna, wszak opisuje okoliczności zgonu najdroższego i jedyne go swego mistrza. Widoczne jest wzruszenie ucznia zdającego sobie sprawę z tego, że relacjonuje wypadki nieodwracalne, niepowtarzalne, ostatnie w życiu mistrza, którego już więcej nie zobaczy. Dzięki takiemu ustawieniu narratora stwarza autor silną sugestię poświadczanego wydarzenia historycznego, zaś sama relacja o charakterze wspomnienia i osobistego wyznania zyskuje większe prawdopodobieństwo. Wybór narratora, którym jest uczeń Sokratesa, wyznaczyła sama fabuła: nie mogła to być postać pierwszoplanowa, jako że główny bohater to sam umierający Sokrates, który zostawia testament ideowy swym uczniom; właśnie uczeń, przez swą wyrazistą pamięć wypadków, był najlepiej dysponowany do przekazania nauki mistrza i najwierniejszego opisu ostatnich chwil życia Sokratesa, tj. klimatu wielkich i pozytywnych uczuć przyjaźni, koleżeństwa, bezinteresowności.

Model drugi: *Uczta*. Dialog ten zawiera narrację upodrzednioną. Przebieg przyjęcia u Agatona poznajemy za pośrednictwem dwu narratorów: Apollodora i Arystodema. Apollodor uzyskał informacje od Arystodema, jednego z uczestników spotkania, i ciągle go cytuje. Apollodor jest narratorem głównym, Arystodem – narratorem-świadkiem i cytowanym. Platon szczególnie silnie wyeksponował wiarygodność ich relacji oraz bliskie stosunki łączące ich z Sokratesem. I tak Apollodora przedstawia jako znającego temat, gdyż informacje od Arystodema sprawdził jakoby u samego Sokratesa i miał już raz wszystko zreferować pewnemu znajomemu (Glaukonowi), a także autor ujawnia o nim opinię środowiska (tj. anonimowych słuchaczy), które uważa Apollodora za najbardziej kompetentnego i najlepiej poinformowanego o tym spotkaniu. Otóż wedle sugestii autora Apollodor już od trzech lat należy do bliskiego grona uczniów Sokratesa, którego jest fanatycznym wyznawcą, oraz interesuje się żywo filozofią: καὶ γὰρ ἔγωγε καὶ ἄλλως, ὅταν μὲν τις περὶ φιλοσοφίας λόγους ἢ αὐτὸς ποιῶμαι ἢ ἄλλων ἀκούω, χωρὶς τοῦ οἴεσθαι ὠφελεῖσθαι ὑπερφυῶς ὡς χαίρω (173 G). Sam o sobie mówi, że obcując z Sokratesem, i dzięki jego filozofii, uzyskał właściwą postawę wobec życia. Chętnie podejmuje opowiadanie, ponieważ wszelką rozmowę o Sokratesie uważa za swe posłannictwo. Stara się dla niego jednać ludzi.

Arystodem, niepozorny z wyglądu, skrajnie ubogi i niskiego pochodzenia, pozostaje również w zażyłych stosunkach z Sokratesem (Σωκράτους ἐραστής).

Ze względu na swą niską pozycję społeczną i towarzyską nie został zaproszony na bankiet i odwagi do przekroczenia progów – gościnnego zresztą – domu Agatona dodała mu dopiero osobista zachęta Sokratesa. Apollodor dwa razy ujawnia obecność Arystodema wśród biesiadników: na początku i końcu przyjęcia. Gdy Sokrates zatrzymał się gdzieś w drodze i przez dłuższy czas nie nadchodził, tak że chciano posłać po niego sługę, Arystodem nie pozwolił na to i zażądał, aby zostawić Sokratesa w spokoju. Usłuchano go, co dowodzi zaufania ze strony otoczenia w stosunku do tego ucznia Sokratesa. Po zakończeniu przyjęcia, rano, Sokrates w towarzystwie Arystodema udaje się do Lykejonu. Jedynie Arystodem wytrwał do końca w czuwaniu i wiernie, bez przerwy dotrzymywał towarzystwa Sokratesowi. Poza tym narrator główny zaznacza obecność Arystodema na uczcie za pomocą zabiegów składniowych, tj. przez zaimki zwrotne 3 osoby. Podkreślanie przez Apollodora obecności Arystodema na przyjęciu, jego znaczenia i udziału jest konieczne ze względu na jego rolę zasadniczego informatora. Apollodor zrezygnował z uprawnień narratora i przedstawia przebieg uczty dokładnie według relacji Arystodema, stąd składnia *orationis obliquae*. W przeciwstawieniu natomiast do partii opowiadanych przez Arystodema, wypowiedzi bohaterów podaje w formie cytatu. Wprowadzenie zatem dodatkowego narratora i ukazanie go w gronie zainteresowanych słuchaczy służy przedstawieniu środowiska uczniów Sokratesa jako najwierniejszych i oddanych mu bez reszty przyjaciół oraz pomaga w oddaniu rezonansu społecznego, jaki wywołała działalność Sokratesa. Interesujące jest ograniczenie prezentacji głównego narratora do jednej tylko wiadomości, zobrazowania jego wewnętrznego stosunku do Sokratesa. Z kolei Arystodem, nieco bliżej scharakteryzowany, świetnie wtóruje postaci równie ubogiego Sokratesa, lecz najwyżej wyniesionego przez wielkość swojego umysłu. Arystodem zyskuje pewne rysy indywidualne chyba dlatego, że bierze udział w uczcie i stąd zróżnicowanie między dwoma narratorami w ich ethosach.

Narracja w *Parmenidesie* stanowi pewien wariant drugiego modelu. W dialogu tym występuje aż trzech narratorów. Kefalos otrzymał informację o spotkaniu Sokratesa z Parmenidesem od Antyfonta, ten zaś od Pytodora – przyjaciela Zenona i jednego z uczestników owego spotkania. Z punktu widzenia kompozycji dialogu Kefalos, to narrator główny, Antyfon – pośrednik, Pytodor świadek. Kefalos – podobnie jak Apollodor w *Uczcie* – zrezygnował z własnego przywileju "przekształcającego pośrednictwa"¹ i spotkanie filozofów opowiada według relacji Antyfonta i Pytodora. Narratorów tych bliżej określa jedynie miejsce ich pochodzenia, Antyfonta, dodatkowo – jego arystokratyczna pozycja społeczna. Wszystkich łączą zainteresowania filozoficzne i żywa pamięć o Sokratesie, widoczna we wzajemnym, szczegółowym informowaniu się na temat jego osoby.

¹ Tego sformułowania używa M. Jasińska (*Narrator w powieści przedromantycznej*. Warszawa 1965 s. 34).

Kefalos, podobnie jak Apollodor w *Uczcie*, zasługuje tu na miano narratora dobrze poinformowanego, zaś jego relacja ma charakter wiarygodnego świadectwa, na co wskazuje fakt tak dokładnego podania źródeł informacji narratorów. Zastosowanie więc opowiadania upodrzedzonego aż do trzeciego stopnia zapewne ma stworzyć fikcję sprawozdania z rozmowy bardzo dawnej, ważnej i cennej.

Model trzeci: *Teajtet*. Narratorem jest Euklides z Megary, któremu Sokrates często referował swe rozważania. Z dyskusji Sokratesa z Teajtetem i Teodorem matematykiem na temat wiedzy (ή ἐπιστήμη) sporządził notatki: ἀλλ' ἐγραψάμην τότ' εὐθὺς οἴκαδ' ἐλθὼν ὑπομνήματα, ὕστερον δὲ κατὰ σχολὴν ἀναμνησκόμενος ἔγραφον, καὶ ὁσάκις Ἀθηναῖε ἀφικοίμην, ἐπανηρώτων τὸν Σωκράτη ὁ μὴ ἐμεμνήμην, καὶ δεῦρο ἐλθὼν ἐπηρωροῦμην· ὥστε μοι σχεδὸν πῖ πᾶς ὁ λόγος γέγραπται (143). Jest to też narrator wiarygodny, na co wskazują jego zapewnienia o konsultacjach z Sokratesem i sporządzeniu licznych korekt. Można Euklidesa określić jako narratora-badacza rekonstruującego. Wybór osoby znanego matematyka jest umotywowany jego biegłością w rozpatrywanej przez Sokratesa problematyce, a więc fachowością wykluczającą błędy ze sprawozdania. Gorliwość Euklidesa w dążeniu do maksymalnej precyzji sprawozdania – uzasadniona postawą naukowca i stopniem trudności roztrząsanych zagadnień – świadczy jednocześnie o jego pozytywnej postawie wobec Sokratesa. Cała relacja bowiem utrzymana jest w tonie głębokiego uznania dla naukowego autorytetu mistrza. Euklides uwypukla wielkość Sokratesa jako wychowawcy młodzieży i dydaktyka, odtwarza klimat obcowania Sokratesa z młodzieżą, tkliwość i czułość wrażliwego pedagoga. Cały przebieg rozumowania i dyskusji jest wiernym sprawozdaniem współtowarzysza rozmyślań filozoficznych Sokratesa i człowieka świadomego misji, jaką mu wyznacza w tym opowiadaniu. Euklides jest wprawdzie matematykiem, lecz również i człowiekiem nieobojętnym na metody wychowawcze Sokratesa, które aprobuje i obrazowo, wdzięcznie odtwarza. Odznacza się wyjątkową wrażliwością i choć sam nie był uczniem Sokratesa, posiadał wielką świadomość celów sokratycznych.

Model czwarty: Sokrates referuje swoje rozmowy, występując zarazem w roli narratora i bohatera. Ten pomysł narracyjny stosowany jest najczęściej, bo aż pięciokrotnie: w *Eutydemie*, *Protagorasie*, *Charmidesie*, *Lyzisie* i *Państwie*. W każdym z tych dialogów Platon ujawnia tylko ten rys ethosu Sokratesa, który się łączy z jego funkcją narratora w konkretnym dialogu, lub ujawnia jego stosunek do postaci – negatywny do sofistów, życzliwy do młodzieży.

I tak w *Eutydemie* cechuje Sokratesa ostry dystans do sofistów, właściwych bohaterów tego dialogu. Ów dystans wyraża się w dezaprobacie i ironii. Ironiczny ton wypowiedzi narratora wiąże się ściśle z jego funkcją człowieka demaskującego metodę dialektyczną sofistów. Umotywowany jest postawą słuchacza, Kritona, oraz troską Sokratesa o tegoż właśnie ucznia: Sokrates bowiem chce go ustrzec przed

sofistami, ale nie może dokonać ich krytyki wprost, ponieważ przeszkadza mu na razie przychylna postawa słuchacza, któremu początkowo biegłość sofistów imponuje. Również w *Protagorasie* cechuje Sokratesa dystans do sofistów, ale innego rodzaju. Jest on protekcyjny i nieco pobłażliwy. W *Charmidesie* jawi się jako przyjaciel młodzieży, któremu obce jest uczucie uprzedzenia czy niechęci do kogokolwiek. Wyznaje słuchaczowi: *σχεδὸν γὰρ τί μοι πάντες οἱ ἐν τῇ ἡλικίᾳ καλοὶ φαίνονται* (154b). Sokrates lubi młodzież, czuje i rozumie ją, dlatego tak pięknie opisuje miły pogwar młodych głosów, spontaniczne i pełne wdzięku zachowanie chłopców, ich szczerłość, otwartość, psychiczną świeżość oraz entuzjazm dla filozofii. Rzadki to opis młodzieży, tak pełen dla niej miłości. Dzięki temu Sokrates cieszy się wśród niej wielką popularnością: *καὶ με ὡς εἶδον εἰσιόντα ἐξ ἀπροσδοκίτου, εὐθὺς πόρρωθεν ἤσπάζοντο ἄλλος ἄλλοθεν* (153b) oraz stanowi dla niej wielki, budzący zaufanie autorytet. Widzimy, że Charmides chętnie zgodził się wziąć udział w dyskusji, inni z uwagą słuchali. Zatem Platon ukazał Sokratesa jako przyjaciela młodzieży, gdyż ten element jego ethosu jest najważniejszy dla dialogu i łączy się z rolą Sokratesa – skupiającego wokół siebie młodych ludzi i inspirującego zainteresowania filozoficzne. Podobną samocharakterystykę daje Sokrates w *Lyzisie*, wykazując takt wychowawcy. Treścią tego dialogu jest zagadnienie przyjaźni. Temat subtelny i zarazem trudny, jako że przyjaźń graniczy nieraz z miłością. Narrator ustawiony jest tu więc bardziej intymnie niż w *Charmidesie*, będąc nie tylko pedagogiem, ale i powiernikiem młodzieży. Dzięki cechom taktownego wychowawcy i psychologa Sokrates może wystąpić w roli mediatora i wzoru postępowania dla Hippotalesa.

Postać Sokratesa w *Państwie* nie jest szczególnie zaznaczona jako indywidualność. Znamionuje go religijność, która uzasadnia w pewnym stopniu kompozycję dialogu, gdyż pod pretekstem zaproszenia na nabożeństwo udało się nakłonić Sokratesa do pozostania w Pireusie.

Z przedstawionej analizy struktury narratora okazuje się, że diegematyczne dialogi Platona charakteryzują w tym zakresie pewne wspólne właściwości. Mają one narratora konkretnego, prowadzącego narrację w 1 osobie i występującego w czterech zróżnicowanych sytuacjach: narrator-bohater (Sokrates), zbliżony nieco do bohatera narrator-świadek (opowiada postać drugoplanową: Fedon, Arystodem, Pytodor), narrator-słuchacz (Apollodor, Kefalos, Antyfon informacje swe uzyskali od innych) oraz narrator-rekonstruujący badacz (Echekrates). Ujawnione zostały tylko niektóre rysy ich ethosów jako szczególnie ważne dla dialogu. Platon nie uważa za konieczne odtwarzanie zewnętrznego wyglądu narratorów. Kilka orientacyjnych wskazówek, jakie podaje, pozwalają nie tyle na uchwycenie powierzchowności narratorów, ile na określenie ich pozycji społecznej – jak w przypadku Arystodema (*ἄνυπόδητος αἰεὶ*) – czy wieku, jak w przypadku Fedona.

W pozycji społecznej narratorów można dostrzec daleko idącą rozbieżność – od arystokracji (Antyfon, Kefalos) do najuboższych warstw (Arystodem, Apollodor). Wszyscy ukazani są z jednego punktu widzenia – zainteresowania filozofią i wielkiego zaangażowania uczuciowego wobec Sokratesa, którego są wielbicielami. Wszyscy są też obdarzeni z woli autora pełnią zaufania swego środowiska i zasługują na miano narratorów wiarygodnych. Zauważa się ścisły związek narratorów z podtrzymywaniem kultu Sokratesa. Ich dobór koresponduje jednocześnie z koncepcją każdego dialogu, ich ethosy ustawione są funkcjonalnie i celowo, np. dyskusję Sokratesa z Teodorem spisał Euklides, również znany matematyk; o śmierci mistrza mówi jego ulubiony uczeń, który był świadkiem tego zdarzenia; własne spotkanie z sofistami relacjonuje sam Sokrates, który jest doń negatywnie ustosunkowany.

W rozwiązaniu problematyki założeń narracji – odmiennie niż w zakresie konstrukcji narratora – zauważa się pewien schemat: zawsze narracja występuje w formie przekazu ustnego, jeden raz ma charakter lektury (*Teajtet*). Łatwo też można określić "ontyczną" relację narratorów: opowiadanie dotyczy bowiem ich własnych przeżyć lub obserwacji. Naczelną intencją narracji jest najczęściej dzielenie się ze słuchaczami wiadomościami bezpośrednio im nie znanymi; dodatkowo inne cele podane są tylko w dwóch dialogach: w *Teajtecie* Euklides i Terpsion podejmują lekturę także dla odpoczynku, natomiast w *Eutydemie* Sokrates prowadzi relację dla zniechęcenia Kritona do sofistów.

2. SYTUACJA NARRACYJNA

W omawianych dialogach występuje narracja dwupłaszczyznowa. Opowiadanie jest w nich tak ukształtowane, że poprzez pozostający na pierwszym planie świat przedstawiony daje się zauważyć zarysowaną we wstępie sytuacja narracyjna. Ma ona charakter sprawozdania ustnego, zaś w *Teajtecie* przybiera formę lektury. Jest to więc nie wystylizowana, lecz naturalna sytuacja narracyjna zaczerpnięta z życia. Płaszczyzna narracyjna przybiera różne nasilenie i różne sposoby realizacji. I tak w jednych (*Fedon* i *Eutydem*) jest bardzo rozbudowana i bezpośrednio zaznaczona, w innych (*Protagoras*, *Charmides* i *Państwo*) zaledwie pośrednio zarysowana, zaś w *Parmenidesie* i *Teajtecie* – ograniczona do minimum, do poprzedzającego właściwe sprawozdanie ogniwa.

Ogólnie można stwierdzić, że płaszczyznę narracyjną sygnalizuje to wszystko, co uprzytamnia obecność narratora, a więc wszelkie jego ustosunkowanie się do świata przedstawionego, jak i jego interpretacje, oceny, refleksje, ironia (w *Protagorasie* i *Eutydemie* ironia staje się cechą narratora) oraz porównania, które pojawiają się bardzo często. Porównania pełnią również inne funkcje – stwarzania

nastroju, uplastyczniania opisów, wartościowania postaci. Obecność narratora uwydatniają również pewne zabiegi kompozycyjne, jak stałe rozpoczynanie relacji od ekspozycji, tj. nakreślenia okoliczności poprzedzających właściwą dyskusję i prezentację rozmówców, czy selekcjonowanie materiału pod kątem wyboru najważniejszego tematu i stopniowe ustawianie relacji w jego kierunku, np. w *Fedonie* narrator pomija wątki personalne uczniów oraz wątek rodzinny Sokratesa, wysuwając problem generalny życia i śmierci; w *Lyzisie* pomija złośliwe informacje Ktezippa dotyczące Lyzisa, wyrażając zaciekawienie dla uczucia Hippotalesa; w *Charmidesie* pomija wątek Potidai i kieruje rozmowę na temat młodzieży, aby ją ostatecznie skupić na osobie Charmidesa. Wszystkie te wypowiedzi i zabiegi narracyjne tylko pośrednio zaznaczają płaszczyznę narracji.

Ważniejszymi, bo bezpośrednimi jej sygnałami są wzmianki naracyjne. Niemniej w porównaniu z bezpośrednimi sygnałami wykazują one mniejszą częstotliwość występowania. W analizach poszczególnych dialogów można by było wykazać strukturalną funkcję każdej ze wzmianek. Obecnie warto może wyliczyć najczęściej spotykane ich typy:

a) wzmianka powtarzająca:

ὅπερ ἀρχόμενος εἶπον (*Uczta* 173 C)

b) wzmianka uogólniająca:

καὶ ἡμῖν ἐξεληθὼν ὁ θυρωρός, ὅπερ εἰώθει ὑπακούειν (*Fedon* 59 E),

ἐν φιλοσοφίᾳ ἡμῶν ὄντων ὅπερ εἰώθειμεν (*Fedon* 59),

ὡς οὖν εἶδεν ἡμᾶς ἡ Ξανθίππη, ἀνευφήμησε τε καὶ τοιαυτ' ἄττα εἶπεν, οἷα δὴ εἰώθασιν αἱ γυναῖκες (*Fedon* 60),

czy o Sokratesie – ἤεφη γὰρ οἱ Σωκράτη ἐντυχεῖν, λελουμένον τε καὶ βλαύτας ὑποδεδεμένον, ἃ ἐκεῖνος ὀλιγάκις ἐποίει (*Uczta* 174).

c) wzmianka uzupełniająca:

przy opisie zachowania odźwiernego – δοκεῖ οὖν μοι, ὁ θυρωρός, εὐνοῦχος τις, κατήκουεν ἡμῶν, κινδυνεύει δὲ διὰ τὸ πλῆθος τῶν σοφιστῶν ἄχθεσθαι τοῖς φοιτῶσιν εἰς τὴν οἰκίαν. καὶ ἅμα ἀμφοῖν τοῖν χεροῖν τὴν θύραν πάνυ προθύμως ὡς οἶός τ' ἦν ἐπήραξε (*Protagoras* 314 D).

d) wzmianka ujawniająca stosunek do świata przedstawionego:

Παυσανίου δὲ παυσάμενου, διδάσκουσι γὰρ με ἴσα λέγειν οὕτως ἰοῖ σοφοί (*Uczta* 185 C), narrator krytykuje retorykę Pauzaniusza poprzez parodię jego stylu i wskazanie jej sofistycznego pochodzenia, albo gdy wyraża swój zachwyt dla pięknego wyglądu Lyzisa: εἰστήκει ἐν τοῖς παισὶ τε καὶ νεανίσκοις ἐστεφανωμένος καὶ τὴν ὄψιν

διαφέρων, οὐ τὸ καλῶς εἶναι μόνον ἄξιός ἀκοῦσαι, ἀλλ' ὅτι καλῶς τε κάγαθός (*Lyzis* 207).

e) wzmianka selekcyjająca:

ἅ δὲ μάλιστα καὶ ὧν ἔδοξέ μοι ἀξιομνημόνευτον, τούτων ὑμῖν ἐρῶ ἐκάστου τὸν λόγον (*Uczta* 178).

f) wzmianka sygnalizująca lukę w wiedzy:

μετὰ δὲ Φαίδρον ἄλλους τινὰς εἶναι, ὧν οὐ πάνυ διεμνημόνευεν· οὓς παρ εἰς τὸν Πausανίου λόγον διηγείτο (*Uczta* 180 C) lub τὰ μὲν ἄλλα ὁ Ἀριστόδημος οὐκ ἔφη μεμνήσθαι τῶν λόγων οὔτε γὰρ ἐξ ἀρχῆς παραγενέσθαι ὑπονυσταζεῖν τε (*Uczta* 223 D).

g) wzmianka uprzedzająca:

np. Sokrates zapowiada swoje dłuższe wystąpienie: ἔγω μὲν οὖν ταῦτα εἰπὼν ὤμην λόγου ἀπηλλάχθαι· τὸ δ' ἦν ἄρα, ὡς ἔοικε, προοίμιον. (*Państwo* 357).

h) wzmianka pomijająca:

καὶ ἐγὼ ἀκούσας αὐτοῦ ἀπέβλεψα πρὸς τὸν Ἴπποθάλῃ, καὶ ὀλίγου ἐξήμαρτον· ἐπήλθε γὰρ μοι εἰπεῖν ὅτι Οὗτω χρή, ὃ Ἴπποθαλες, τοῖς παιδικαῖς διαλέγεσθαι, ταπεινοῦντα καὶ συντέλλοντα, ἄλλα μὴ ὥσπερ σὺ χαυνοῦντα καὶ διαθρύπτοντα. κατιδὼν οὖν αὐτὸν ἀγωνιῶντα καὶ τεθορυβημένον ὑπὸ τῶν λεγομένων, ἀνεμνήσθην ὅτι καὶ προσεστὼς λαυθάνειν τὸν Λύσιον ἐβούλετο· ἀνέλαβον οὖν ἐμαυτὸν καὶ ἐπέσχον τοῦ λόγου (*Lyzis* 210 E).

Wzmianki narracyjne pełnią jednocześnie inne zadania, wpływające niejako z ich natury. Uwydatniają przedmiot opowiadania, np. zacytowana wzmianka pomijająca staje się dla narratora okazją do wypowiedzenia swego poglądu na temat właściwego stosunku do osoby ukochanej, a więc podkreśla to, co należałoby powiedzieć. Ukazują narratora w roli opowiadającego, gdyż uprzytamniają terażniejszość momentu opowiadania. Świadczą też o pewnym jego dystansie do relacji, a także ciągłej pamięci o słuchaczu i liczeniu się z nim. Wnoszą ze sobą atmosferę prostoty i bezpośredniości, wytwarzając bezpretensjonalny, zażyły nastrój spotkania towarzyskiego. Zauważa się brak wzmianek w momentach o nastroju szczególnie wzniosłym (np. w opisie agonii Sokratesa w *Fedonie*) czy podczas dyskursu (jak np. w *Parmenidesie* i *Państwie*), pojawiają się natomiast, gdy chodzi o wytworzenie humoru czy ironii. Trudno uchwycić wyraźne prawidłowości w pojawianiu się wzmianek, jeśli chodzi o ich miejsce w dialogu. Występują one zarówno na początku, jak i na końcu ważniejszych partii sprawozdania, stanowiąc kompozycyjne i graficzne sygnały tych części dialogu, jak również bywają wtopione w żywy bieg akcji, przyczyniając się tym samym do wzrostu

zaciekawienia wydarzeniami u słuchacza. Nie bez znaczenia pozostaje fakt, że wzmianki są krótkie i ściśle związane z kontekstem, wobec czego nie rozrywają właściwego przedstawienia fabuły i nie hamują toku narracji. Jak już wcześniej wspomniano, wzmianki nie są stosowane zbyt często. Wypływa to z faktu, że narratorzy posługują się mową wprost, narracja bowiem wszystkich dialogów zawiera monologi bohaterów i ich dialogi w *oratio recta*. Narratorzy przytaczają wypowiedzi postaci na zasadzie cytatu, zamiast je referować od siebie własnymi słowami, wskutek czego narracja przybiera formę drobnych scenek wtopionych w akcję i staje się bliższa relacji nie referującej, lecz unaoczniającej, która jak gdyby prezentuje zachodzące wydarzenia. Jest to typowy sposób prowadzenia narracji w omawianych dialogach Platona.

Z poruszoną tutaj problematyką ściśle wiąże się zagadnienie słuchacza jako odbiorcy sprawozdania narratorskiego. Nie jest obojętny dla narracji wybór osoby słuchacza, sposób jego występowania w utworze, stosunek narratora względem niego oraz rola, jaką pełni w kompozycji dialogu.

Omawiane dialogi cechuje znaczna różnorodność w zakresie sposobów występowania i konkretyzacji słuchacza. Bywają słuchacze zupełnie nie określone osobowo, pośrednio ujawniani, których potencjalną obecność jedynie wyczuwamy (*Charmides*, *Lyzis*, *Parmenides*, *Państwo*). O ich obecności świadczą wzmianki, wyznania i inne wypowiedzi narratora, które – jak można przypuszczać – do nich adresuje, gdyż narrator sugeruje niejako obecność słuchacza. Bywają też słuchacze zindywidualizowani, występujący bezpośrednio jak Kriton w *Eutydemie*, Echekrates w *Fedonie* i Terpsion w *Teajtecie* oraz bezimienni słuchacze w *Protagorasie* i *Uczcie*. Ujawnieni słuchacze są podobnie charakteryzowani poprzez ich zainteresowanie filozofią i osobą Sokratesa, czy dodatkowo przez nazwisko i pochodzenie. Łączą ich z narratorem zażyłe stosunki towarzyskie, np. w *Uczcie* bardzo ciepło wyrażają się o skromności Apollodora. W *Protagorasie* słuchacz wręcz spoufala się z narratorem, pytając o jego intymną znajomość z Alkibiadesem. Obserwuje się też wspólnotę duchową narratora i słuchacza, wytworzoną przez równie wielkie zainteresowanie tematem i osobą Sokratesa, co znajduje wyraz w zapewnieniach o gotowości podjęcia sprawozdania ze strony narratora i o zaciekawieniu ze strony słuchacza, np. w *Fedonie* (58 D):

EX. Ταῦτα δὴ πάντα προθυμήθητι ὡς σαφέστατα ἡμῖν ἀπαγγεῖλαι, εἰ μὴ τίς σοι ἀσχολία τυγχάνει οὐσα.

ΦΑΙΔ. Ἄλλὰ σχολάζω γε καὶ πειράσομαι ὑμῖν διηγῆσασθαι· καὶ γὰρ τὸ μεμνήσθαι Σωκράτους καὶ αὐτὸν λέγοντα καὶ ἄλλου ἀκούοντα ἔμοιγε ἀεὶ πάντων ἡδιστον.

EX. Ἄλλὰ μὴν, ὦ Φαίδων, καὶ τοὺς ἀκουσομένους γε τοιοῦτους ἐτέρους ἔχεις· ἀλλὰ πειρῶ ὡς ἂν δύνῃ ἀκριβέστατα διεξελθεῖν πάντα.

albo w *Protagorasie* (310):

ET. Τὶ οὖν οὐ διηγήσω ἡμῖν τὴν ξυνουσίαν, εἰ μὴ σέ τι κωλύει,

ΣΩ. Πάνυ μὲν οὖν· καὶ χάριν γε εἶσομαι, ἔάν ἀκούητε.

ET. Καὶ μὴν καὶ ἡμεῖς σοί, ἔάν λέγῃς.

ΣΩ. Διπλὴ ἂν εἴη ἡ χάρις.

W *Teajecie*, *Protagorasie* i *Uczcie* słuchacze bezpośrednio pojawiają się wyłącznie na początku dialogu. W największym stopniu skonkretyzowanymi są Kriton w *Eutydemie* i Echekrates w *Fedonie*, ukazani w swych reakcjach słuchającego i jawiący się jako osobowości. Przez cały czas, nie tylko zaś na początku, obserwujemy zmieniającą się postawę Kritona wobec sofistów – od zachwytu do negatywnej ich oceny – i widzimy Echekratesa coraz to ulegającego silnemu wzruszeniu pod wpływem poznawanych szczegółów śmierci Sokratesa. Są to uważni słuchacze. Kriton dokładnie pamięta to, co wcześniej zostało powiedziane: ἔστι ταῦτα· τότε γοῦν οὕτως ὑμῖν ὁμολογήθη, ὡς σὺ τοὺς λόγους ἀπήγγειλας (*Eutydem* 292 C). Nierzadko przerywają relację, np. Kriton spontanicznie wyraża swe niedowierzanie: Τὶ λέγεις σὺ, ὦ Σώκρατες, ἐκείνο τὸ μεῖράκιον τοιαῦτ' ἐφθεγγάτο; (*Eutydem* 290 E).

Wykazują zainteresowanie dalszą dyskusją i z niecierpliwością pobudzają narratora do kontynuowania sprawozdania: KP. Τὶ οὖν; ἠθέλησε'τι ὑμῖν ἐπιδειξαι ὁ Εὐθύδημος; (*Eutydem* 293), EX. ἀλλὰ τίνα δὴ ἦν τὰ ταῦτα λεχθέντα (*Fedon* 102), albo (*Fedon* 88 D). Oceniają dyskusję i to trafnie, jak potwierdza narrator: KP. Νῆ τὸν Δία, ὦ Σώκρατες, εἰς πολλὴν γε ἀπορίαν, ὡς ἔοικεν, ἀφίκεσθε (*Eutydem* 292 E).

W rozwiązaniu problematyki sytuacji narracyjnej istnieje – jak próbowano wykazać – duża różnorodność i zupełny brak schematu zarówno w zakresie rozmiarów płaszczyzny narracji: od najbardziej rozbudowanej w *Eutydemie* i *Fedonie* do najbardziej ograniczonej w *Parmenidesie* i *Państwie*, jak i sposobów jej sygnalizowania: występują sygnały pośrednie w postaci narratorskiego komentarza, jego ocen, ironii oraz bezpośrednio sygnały w postaci wzmianek narracyjnych. W różnym też stopniu są zindywidualizowani słuchacze, niektórzy nawet minimalnie. Wszystkich słuchaczy, podobnie jak narratorów, charakteryzuje zainteresowanie filozofią i osobą Sokratesa. Jak się dowiadujemy, pochodzą z różnych stron Grecji i z różnych środowisk, co stanowi dodatkową wartość poznawczą w stosunku do osoby Sokratesa, mianowicie to, że jest on postacią skupiającą zainteresowania filozoficzne całej Grecji i wszystkich jej środowisk społecznych.

3. FUNKCJA NARRATORA

a) funkcja ekspozycyjna

We wszystkich dialogach diegematycznych Platona zauważa się identyczną kompozycję, pomimo że narratorami są różne osoby i do tego pełnią one inne funkcje. W ich relacjach ekspozycja zawsze poprzedza dyskusję filozoficzną, która stanowi zasadniczą część dialogu. Narrator opisuje w niej okoliczności, w jakich doszło do dyskusji stanowiącej przedmiot sprawozdania, zapowiada jej temat, wprowadza najważniejsze osoby dialogu, ujawnia ich ethosy, określa miejsce i czas akcji. Ekspozycja ma wielkie znaczenie dla dialogu przede wszystkim dlatego, że już na początku wprowadza narrator słuchaczy w klimat środowiska i przygotowuje charakterologicznie przez ethosy dyskusję. W *Lyzisie* i *Charmidesie* narrator eksponuje środowisko młodzieżowe, w *Protagorasie* i *Eutydemie* – środowisko sofistów, w *Fedonie* – grono najbliższych uczniów Sokratesa, w *Uczcie* – środowisko elity towarzyskiej Aten, wreszcie w *Teajtecie*, *Parmenidesie* i *Państwie* – środowisko filozoficzne.

b) funkcja referująca

Sprawozdanie z dyskusji na temat problemu filozoficznego ma zasadniczo charakter dosłownego powtórzenia, ponieważ narrator przyznaje wypowiedziom postaci maksymalną samodzielność i przytacza je na zasadzie cytatu w czasie teraźniejszym, opatrując odnośnikami typu: powiada Kriton, powiedziałem, zacząłem mówić itp. Referuje dyskusję *in extenso*, z zaznaczeniem poszczególnych jej etapów, ale bez zmian w jej przebiegu, a więc – jakichkolwiek inwersji czy antycypacji. Wyjątek stanowią jedynie przerwy dla komentarza oraz nieliczne opuszczenia, które zresztą narrator skrupulatnie uzasadnia, np. pozornym brakiem informacji lub mniejszym znaczeniem tych partii dla ostatecznych ustaleń dyskusji (np. *Uczta* 178, *Charmides* 189). Narrator nadaje sprawozdaniu kompozycję zamkniętą, czuwa nad tym, aby dotyczyła tylko głównego problemu i nie odbiegała od wytyczonego tematu na rzecz innych, luźno związanych z nim zagadnień. Narrator po prostu organizuje dyskusję monotematycznie, w czym się przejawia jego aktywność umysłowa i sceniczna oraz jego pośrednictwo. Pozostaje wprawdzie ukryty, lecz obecny. Odnosi się czasami wrażenie, jak gdyby dokonywał streszczenia niektórych partii, na co wskazują zwroty: Ἦρξατο οὖν ἐρωτᾶν οὐτωςί πως (*Protagoras* 339); λέγοντος οὖν ἐμοῦ ταῦτα καὶ τοιαῦτα ἄλλα οὐδὲν ἀπεσάφει ὁ Πρωταγόρας ὁπότερα ποιήσοι (*Protagoras* 348 B); εἰπόντος οὖν ἐμοῦ σχεδόν τι αὐτὰ ταῦτα (*Eutydem* 275 C); Ταῦτα, ὦ Κρίτων, καὶ ἄλλα βραχεῖα διαλεχθέντες ἀπήμεν (*Eutydem* 304 C).

Widać zatem, że jego udział nie jest obojętny dla przebiegu dyskusji: narrator organizuje ją i kieruje na jeden temat. Dlaczego posłużył się unaoczniającą relacją? Wydaje się, że miała stworzyć silną sugestię wiernego przekazu oraz pomóc w uzyskaniu większego zainteresowania ze strony słuchaczy rozwijającym się, niejako na ich oczach, problemem. Wydaje się również, że taka relacja miała na celu uzyskanie większej obrazowości w podawaniu materiału dyskusyjnego (*Fedon*, *Uczta*) i osiągnięcie wyrazistej plastyki i bezpośredniości prezentacji (*Protagoras*). Dzięki wprowadzeniu relacji unaoczniającej słuchacz obcuje też z większą społecznością, na czym zyskuje również rozstrzygnięcie problemu.

c) funkcja logiczna

Zauważa się, że znaczna część komentarza narratorskiego dotyczy dyskusji. Bywa, że narrator wyjaśnia jej metodę, np. krótkich pytań i odpowiedzi, tj. metodę dialektyczną, która nie odpowiadała Protagorasowi: ἐδόκει πᾶσιν οὕτω ποιητέον εἶναι· καὶ ὁ Πρωταγόρας πάνυ μὲν οὐκ ἠθέλην, ὅμως δὲ ἠναγκάσθη ὁμολογήσαι ἐρωτήσεων, καὶ ἐπειδὴν ἱκανῶς ἐρωτήσῃ, πάλιν δώσειν λόγον μικρὸν ἀποκρινόμενος (*Protagoras* 338 E), lub metodę dedukcyjną (*Państwo* 378 D).

Od czasu do czasu przypomina cel rozmowy i nierzadko ją ocenia (*Eutydem* 275 D). Zapowiada niekiedy zwroty w dyskusji (*Lyzis* 218 C, *Fedon* 88 C), rekapitułuje dotychczasowe ustalenia (*Państwo* 350 D, *Eutydem* 280 B), bywa, że zamyka dyskusję: Ἦδε ἡ τελευταία, ἧ ἐχέκρατες, τοῦ ἐταίρου ἡμῖν ἐγένετο, ἀνδρός, ὡς ἡμεῖς φαίμεν ἄν, τῶν τότε ὧν ἐπειράθημεν ἀρίστου καὶ ἄλλως φρονιμωτάτου καὶ δικαιοτάτου (*Fedon* 118). Te objaśnienia ze strony narratora są szczególnie ważne dla dialogu, ponieważ pomagają słuchaczowi w śledzeniu rozwoju zagadnienia i służą ściślejszemu poznaniu rozumowania dyskutantów. Czasami polemika toczy się tak szybko, że pewne myśli mogłyby ujsć uwadze słuchaczy, gdyby nie rozszerzające płaszczyznę poznawczą uwagi narratora, wzbogacone częstokroć porównaniami (*Eutydem*, *Protagoras*). Uwagi te mają zatem charakter eksplikatywny i dotyczą informacji niezbędnych dla zrozumienia tekstu. Tę funkcję narratora można nazwać logiczną, gdyż dotyczy procesu myślowego.

d) funkcja psychologiczna

Narrator komentuje zachowanie rozmówców i obecnych na spotkaniu. Rozmówców ukazuje zazwyczaj w ich zewnętrznych reakcjach: καὶ τὸ μειράκιον, ἅτε μεγάλου ὄντος τοῦ ἐρωτήματος, ἠρυθρίασέ τε καὶ ἀπορήσας ἐβλεπεν εἰς ἐμέ (*Eutydem* 275 D). Z reakcji postaci narrator odczytuje ich

przeżycia. Ogranicza się do takiej charakterystyki, która wydobywa tylko najważniejsze cechy bohatera, związane z jej przyszłą rolą. Zauważamy wielką celowość w przedstawianiu każdego rysu postaci i radykalną selekcję bohaterów. Dla narratora ważniejsze są te cechy, które dotyczą kwalifikacji moralnej, nie zaś wyglądu zewnętrznego postaci. Ilustruje je na przykładach. To, co znalazło swe miejsce w opisie, potwierdzają zawsze sceny rodzajowe.

Komentarz narratorski dotyczy także zachowania tych obecnych, którzy przysłuchują się dyskusji. Zarówno równieśnicy zakochani w Lyzisie i Charmidesie, jak i wielbicieli sofistów czy Sokratesa, wszyscy interesują się filozofią. Ich reakcje łączą się ściśle z daną sytuacją, klęską lub zwycięstwem któregoś z antagonistów, impasem czy wręcz zagrożeniem przerwania obrad, itp. Widzimy, jak nalegają na rozmówców, by ci wypowiedali się, jak spontanicznie wyrażają swój zachwyt lub dezaprobatę.

e) funkcja plastyczna

Narrator nie poprzestaje na skomentowaniu przebiegu dyskusji, charakterystyce rozmówców i opisie zachowania uczestników, ale zarysowuje nadto miejsce i czas relacjonowanych spotkań oraz niektóre realia życia ateńskiego. Przedstawia je nadzwyczaj szkicowo, choć nie schematycznie. Pewną indywidualizację opisywanych rzeczy i zjawisk uzyskuje poprzez obdarzenie ich choćby nazwami, np. palestra Taureasa, palestra Mikkosa, dom Kalliasa, miasto Megara, święto Hermesa, święto bogini Bendis. Wszystkie posiadają różne szczegóły, zresztą nieliczne, jako że każdy Ateńczyk wiedział, kim był bogaty kupiec Kallias i znał jego dom, podobnie przenosił się myślą do znanego sobie gimnazjum czy miasta Megara. Z powodu tej obiektywnej realności wystarczyło wspomnieć, że droga wiodła też pod tym samym murem, że drzwi palestry były otwarte, by Sokrates mógł nimi wejść. O święcie Hermesa mówi pośrednio jako o święcie libacji, skoro pedagogzy trochę sobie podpili. Uroczystości Hermesa i bogini Bendis nawet nie opisuje wprost, lecz jedynie wzmiankuje, że zakończono ceremonię lub że ktoś odszedł złożyć ofiarę. Nieco więcej szczegółów podaje opisując przyjęcie u Agatona: wskazuje na zwyczaj mycia nóg, obecność służby, roznoszenie potraw i wina, usunięcie fletnistki, rozmieszczenie gości oraz wydobywa sympotyczne rekwizyty – kielichy, wino, wieńce, wstążki, światło. Jednym słowem, narrator wprowadza skąpe ramy dla swych dialogów. Ogranicza się jedynie do podania niezbędnych informacji, niemniej prawdziwych i stosownych dla dialogu: chłopcy przedstawieni są na tle palestry, elita intelektualna na tle wytwornego domu Agatona, sofisci zaś na tle zamożnego domu Kalliasa, gdzie mogli się popisywać swoją wymową. Gdyby tło było zbyt rozbudowane, mogłoby przeszkadzać akcji. I tak w *Fedonie*, w drugiej części nasila się urealnienie środowiska, oglądamy całą

aparatus więzienny, służbę, sposób otrucia Sokratesa, stopniowe jego konanie – i to z największą wyrazistością, bo w tym miejscu było to konieczne ze względu na ważność momentu – ostatnie spotkanie uczniów z nauczycielem; występuje nawet Ksantypa z dziećmi, choć tylko przelotnie.

Również i czas określa narrator bardzo ogólnie. Na przykład w *Charmidesie* Sokrates podaje, że wczoraj wrócił spod Potidai (bitwę tę stoczono w 423 r.). Czas uczty związany jest z sukcesem twórczym Agatona w zakresie dramatu, elita ateńska zeszła się wieczorem u Agatona dnia następnego po właściwej libacji, tuż po otrzymaniu nagrody (w 416 r.). Tego rodzaju ramy czasowe są wprawdzie fikcją, lecz pomagają jednocześnie zweryfikować rozmowy dialogu, określić wiek postaci itp. Przede wszystkim ułatwiają czytelnikowi percepcję dialogu jako żywej rzeczywistości.

Można zatem stwierdzić, że Platon buduje swe dialogi w sposób hierarchiczny. Poświęca maksimum uwagi problematyce filozoficznej, umieszczając ją w konkretnych ramach przestrzenno-czasowych bądź to zarysowanych wyłącznie szkicowo (najczęściej), bądź nieco dokładniej (*Uczta*), a nawet bardzo dokładnie (*Fedon*), o ile sam problem tego wymaga. W ten sposób nadaje swym dialogom każdorazowo inny wygląd. Ta niebanalność w kształtowaniu środowiska stanowi o wdzięku dialogów Platona. Jest ono pokazane nieschematycznie – za każdym razem inaczej, ściśle funkcjonalnie i w sposób podporządkowany naczelną problematyce.

f) funkcja ideowa

W pięciu dialogach narrator bezpośrednio uczestniczy w prowadzeniu koncepcji utworu. Rozwija w nich własną, drugą akcję, która stanowi niejako egzemplifikację dyskutowanego zagadnienia². I tak w *Charmidesie*, referując dyskusję na temat rozważań, dokonuje jednocześnie opisu sytuacji i sporządza charakterystyki postaci wzbogacane wraz z akcją. W dyskusji nie dochodzi do ostatecznego sformułowania definicji rozważań. Odpowiedź zaś na to, czym jest rozważanie, daje narrator, który ukazuje tego uroczego chłopca jako model człowieka rozważnego. Podobnie w *Lyzisie*: narrator referuje dyskusję o istocie przyjaźni i prowadzi drugą akcję, przykładową. Definicja przyjaźni okazuje się niepełna, ale na pytanie, czym ona jest, częściowo odpowiada narrator przez ukazanie Lyzisa, którego wszyscy chcieli mieć za przyjaciela, i własnego doń stosunku jako właściwego wzoru postępowania z osobą ukochaną. To postępowanie Sokratesa jako modelowe skonstrastował

---

² M. Gadamer (*Logos i ergon w "Lyzisie" Platona*. Tłum. M. Łukasiewicz. W: *Rozum, słowo, dzieje*. Warszawa 1979) podobnie zauważa istnienie dwóch wątków: argumentacji i procesu wychowania.

narrator z postępowaniem Hippotalesa, negatywnym przykładem stosunku do osoby ukochanej.

W *Protagorasie* i *Eutydemie* narrator kreśli satyryczny obraz sofistów, ukazując ich lekceważący sposób odnoszenia się do publiczności, megalomanię, pewność siebie, zarozumiałość, brak wiedzy³. Okazuje się bowiem, że karykaturalny obraz sofistów oddziałuje skuteczniej od bezpośredniego ich zdemaskowania na płaszczyźnie ideowej. W *Fedonie*, referując wykład Sokratesa o nieśmiertelności duszy, narrator daje niejako model postawy filozofa wobec śmierci na przykładzie śmierci Sokratesa, którą szczegółowo opisuje, oraz stwarza odpowiedni klimat dla nauki mistrza, wykazując jego wierność zasadom w konkretnym postępowaniu, nieugiętość wobec losu, pogodę i niefrasobliwość oraz pełną głębokiego skupienia i adoracji postawę uczniów.

W wymienionych tu dialogach istnieje jakby dychotomiczny podział struktury dialogu – na dyskusję i działanie narratora. Szczególnie wyraźnie te dwie struktury wyodrębniają się w *Uczcie*. Pierwszą, ideową, stanowi sześć pochwał Erosa; najpoważniejsze i najpełniejsze rozwinięcie myśli o Erosie podaje Sokrates. Drugą, biograficzną, poświęca narrator osobie Sokratesa. Już w samej narracji kondensuje klimat adoracji mistrza i naświetla społeczne zainteresowanie jego postacią. Następnie podaje informację o jego wyglądzie zewnętrznym: "świeżo umyty i z podeszwami na nogach" (*Uczta* 174), "bociani miał krok" (221 B), duże oczy. Dowiadujemy się, że był dobrym obywatelem i w chwilach potrzeby służył ojczyźnie, walcząc w ciężkiej piechocie pod Potidają i Delion. Odznaczał się męstwem i ocalił życie Alkibiadesowi. Był wytrwały na mróz, nigdy się nie upijał, często popadał w zadumę. Narrator ukazuje również szacunek, jaki doń żywią biesiadnicy, ludzie z Aten: cierpliwie czekali, aż przyjdzie, a Agaton – gospodarz przyjęcia – wyróżnił Sokratesa, prosząc go o zajęcie miejsca obok siebie. Wyeksponował wypowiedzi Alkibiadesa o postawie Sokratesa względem Erosa; Sokrates bowiem rozumiał przez Erosa dążenie do zdobycia dobra, dzielności etycznej oraz siłę wewnętrzną, która pozwala rozwijać osobowość. Dzięki akcji narratora postać Sokratesa uzyskuje takie wzbogacenie osobowości, że wyrasta on na głównego bohatera dialogu jako głosiciel koncepcji miłości i jej realizator. Sokrates czuł się jej wielbicielem i nawet określił siebie *ὁ ἐρωτικώτατος*. Co więcej – czytelnik uzyskuje właściwą proporcję w traktowaniu postaci Sokratesa względem środowiska i może w ten sposób prawidłowo ocenić jego wielkość.

---

³ W. Jaeger (*Humanizm i teologia*. Tłum. S. Zalewski. Warszawa 1957) krytyczną ocenę sofistów w sokratycznych dialogach Platona tłumaczy tym, że dotyczy ona późniejszego okresu ich działalności, w którym rozpoczęli społeczną i intelektualną dezintegrację.

WNIOSKI

Na podstawie przedstawionej tu w sposób syntetyczny i ogólny problematyki narratora można wysnuć następujące, ostateczne wnioski:

1. Występują narratorzy konkretni, którzy prowadzą relację w 1 os. w czasie przeszłym, zaś wypowiedzi postaci cytują w czasie teraźniejszym. W ten sposób chronologiczna dwupłaszczyznowość, wspomniana przeszłość i teraźniejszość momentu jej opisywania, została wyeksponowana za pomocą gramatyki. Ponieważ narracja zawiera w sobie wypowiedzi postaci w *oratio recta*, dlatego bliższa się staje relacji unaoczniającej, nie zaś referującej.

2. Narratorzy i ich słuchacze są w różnym stopniu skonkretyzowani, począwszy od wyraźnie zindywidualizowanych (*Eutydem*, *Fedon*, *Teajtet*, *Uczta*) do zupełnie nie występujących bezpośrednio, których obecność zaznacza się intencjonalnie. Ci, którzy są przedstawieni, to wielbicieli i wyznawcy Sokratesa; interesują się filozofią, wywodzą się z różnych środowisk i zamieszkują niemal całą Grecję. Takie ustawienie narratorów i słuchaczy zdaje się wynikać z nadrzędnego, apologetycznego względem Sokratesa przesłania tych dialogów – mają oni wskazywać na rozmiary społecznego rezonansu działalności Sokratesa.

3. Narratorzy występują w czterech różnych sytuacjach: bohatera (Sokrates w *Charmidesie*, *Lyzisie*, *Protagorasie*, *Eutydemie*, *Państwie*), świadka (*Fedon*, *Arystodem*, *Pytodor*), słuchacza (*Apollodor*, *Kefalos*, *Antyfon*) oraz rekonstruującego badacza (*Euklides*). W *Uczcie* i *Parmenidesie* narracja ma kompozycję opowiadania z drugiej i trzeciej ręki. Każdy z zastosowanych pomysłów narracyjnych ma swe uzasadnienie funkcjonalne i ścisłe powiązanie z indywidualną koncepcją dialogu: funkcję Sokratesa, narratora-bohatera, można określić jako głównie egzegetyczną, funkcję narratorów-słuchaczy jako apologetyczną, narratorów-świadków jako podkreślającą autentyczność referowanych zdarzeń, wreszcie funkcję Euklidesa naukowca jako weryfikacyjną.

4. Narracja ma formę ustnego opowiadania w towarzystwie, jeden raz formę lektury (w *Teajtecie*); celem jej jest chęć zapoznania innych z filozoficznym problemem oraz podzielenia się wiadomościami o Sokratesie. W dwóch dialogach występują dodatkowo inne cele, umotywowane realistycznie: chęć odpoczynku i przyjemnego spędzenia czasu na lekturze – w *Teajtecie* oraz próba odwiedzenia od nauki u sofistów – w *Eutydemie*.

5. Zauważa się wielkie zróżnicowanie w rozmiarach płaszczyzny relacji: w jednych dialogach jest ona wyraźnie i często sygnalizowana (*Eutydem*, *Fedon*, *Uczta*, *Protagoras*, *Lyzis*, *Charmides*), w innych maksymalnie ograniczona, ledwie przebłyskująca (*Parmenides*, *Państwo*), w *Teajtecie* sprowadza się do wstępu.

6. Narrator zaznacza płaszczyznę narracji, a także wyraża swą pamięć o słuchaczu za pomocą wzmianek, refleksji czy komentarza. Często jego wypowiedzi

przybierają charakter wyznania, niosąc w sobie liczne porównania, czasami epitety, natomiast w *Protagorasie* i *Eutydemie* przybierają ton ironiczny.

7. W *Teajtecie*, *Parmenidesie* i *Państwie* narrator zajmuje wobec przedmiotu relacji stanowisko sprawozdawczo-informacyjne, w pozostałych (*Eutydemie*, *Fedonie*, *Protagorasie*, *Lyzisie* i *Charmidesie*) – postawę interpretująco-oceniającą i uczestniczący bezpośrednio w problematyce dialogów oraz jej przeprowadzeniu.

8. Różne ujęcia kompozycyjne i sposoby opowiadania, sugestywnie wytwarzany nastrój, świetne charakterystyki sytuacji, znakomicie zarysowane ethosy – wszystko nadaje tym dialogom charakter dzieł *par excellence* literackich.

BIBLIOGRAFIA

- Booth W. C. *Rodzaje narracji*. "Pamiętnik Literacki" 1971 z. 1.
Jaeger W. *Humanizm i teologia*. tłum. S. Zalewski. Warszawa 1957.
Jaeger W. *Paideia*. T. 2. Warszawa 1962.
Jasińska M. *Narrator w powieści przedromantycznej*. Warszawa 1965.
Jasińska M. *Narrator w powieści. Zarys problematyki badań*. W: *Problemy teorii literatury*. Wrocław-Warszawa-Kraków 1967.
Labordérie J. *Le dialogue platonicien de la maturité*. Paris 1978.
Stenze J. *Literarische Form und philosophischer Gehalt des platonischen Dialoges*. W: *Jahresbericht des Schles. Gesellschaft für vaterl. Kultur*. Berlin 1916.

DER ERZÄHLER IN PLATONS DIEGEMATISCHEN DIALOGEN

Z u s a m m e n f a s s u n g

Der Artikel behandelt die Problematik des Erzählers in den diegematischen Dialogen Platons. Besprochen werden solche Einzelfragen wie die Konzeption des Narrators (Platon benutzte vier verschiedene narratorische Griffe), die Voraussetzungen der Narration, die narrative Situation und die Arten ihrer Anzeige, die Manigfaltigkeit des Auftretens und die Konkretisierung des Hörers sowie die Funktion des Erzählers (die expositionelle, referierende, logische, psychologische, plastische und ideelle).